

Rasismens historie og forhistorie

Publisert i *SFDH-skriftserie* (1993)

Katrine Fangen,
Universitetet i Oslo,
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
katrine.fangen@sosgeo.uio.no

Department of Sociology and Human Geography
University of Oslo

P.O.Box 1096 Blindern

N-0317 OSLO Norway

Telephone: + 47 22855257

Fax: + 47 22855253

Internet: <http://www.iss.uio.no>

SFDH skrifter 1993:1 ISBN nr. 82-7282-088-9

RASISMENS HISTORIE OG FORHISTORIE

Katrine Fangen

INNHOLDSFORTEGNELSE:

1. Innledning
2. Studier av rasisme
3. Den europeiske imperialisme
4. Industrisamfunn og opplysningstid
5. Opplysning? Rasismen begrepsfestes
6. Industrialisering? Jøder utryddes
7. Tiden etter Holocaust
8. Avslutning

1. INNLEDNING

Rasisme er en ideologi som vi, i likhet med de fleste andre ideologier, kan datere tilbake til opplysningstiden mot slutten av 1700-tallet. Det var først da det ble utviklet "vitenskapelige" teorier som knyttet menneskers biologiske karakteristika til visse moralske og sosiale egenskaper. Den rasistiske utopi er en verden der visse kategorier mennesker (definert ut fra rase, etnisitet, nasjon) ikke passer inn (Z. Bauman, 1989). Slike utopier forekom også tidligere. Blant annet er hele den europeiske imperialismen basert på en utopi om den hvite manns enevelde og verdensherredømme. Forskjellen fra opplysningstiden var at dette sjåvinistiske verdensbildet ikke behøvde noen vitenskapelig legitimering, men ble i stedet oppfattet som naturgjort. På mange måter er derfor den moderne rasisme kun en begrepssetting av det imperialistiske verdensbildet, der hvite europeere betrakter seg selv som verdens herrefolk.

I denne rapporten skal jeg risse opp noen utviklingslinjer fra middelalderens imperialistiske praksis, til den moderne tids rasisme. En slik historisk analyse gjør det mulig å studere utviklingen av rasisme som et sosialt fenomen. Spørsmålet er hvordan forskjellige praksisformer kan utføres under mer eller mindre åpen argumentasjon, men likevel ha det samme politiske mål til felles, nemlig at folk av annen "rase" skal elimineres, hva enten det skjer ved utryddelse, deportasjon eller stengte grenser.

Denne form for historisk perspektiv er fremsatt av den franske sosiologen Michel Foucault. Han har blant annet vist hvordan kontroll og herredømme har skiftet form i ulike historiske perioder (M. Foucault, 1977). Dagens kontroll er mer skjult, men ikke nødvendigvis mindre undertrykkende. I middelalderen var korporlig avstraffelse blant annet ved fjerning av legemsdeler ikke uvanlig. I dag er vi i stedet utsatt for en overvåking som etterhvert omfatter de fleste områder av det offentlige liv.

Tilsvarende kan vi si om rasismen. I dag foregår et oppgjør med statlige rasistiske praksiser i store deler av verden, men samtidig kan rasismen i større grad ta form av symbolsk vold. Den symbolske volden er uvitenheten om hvordan en ubevisst tilpasser sine subjektive strukturer til de objektive, dvs. hvordan de dominerte gjør de dominerendes

kategoriseringer til sine egne og derved indirekte anerkjenner dominansforholdet (Bourdieu, 1992). Bourdieus begrep om symbolsk vold står i motsetning til Foucaults forståelse av dominans som disiplinering og overvåking, (ibid. s. 142, se også Annick Prieur, 1993). Den symbolske volden er gavens, takknemmelighetens og fromhetens vold. Uhjelp og krigsintervensjon er eksempler på slike former for symbolsk vold som i visse tilfeller kan ha et rasistisk tilsnitt. Årsaken er at de opprettholder maktubalansen mellom hvite "hjelpere" og fargede "mottagere" eller ofre. En virkelig hjelp til selvhjelpsideologi har sjelden vært den viktigste motivasjon bak hvite europeeres (og amerikaneres) vennligsinnede inngripen i fargedes krig og nød.

Det vil vanligvis være mange argumenter mot en slik vid forståelse av hva rasisme er. Fordelen med denne vide forståelsen, er at den kan fange det ujevne maktforhold mellom hvite og fargede i verden også der hvor dominansen utøves i mer subtile og ikke-erkjente former.

I denne rapporten skal vi fokusere mest på den form for rasisme som har vært en del av den offentlige politikk fra middelalderen til i dag. Vi skal altså ikke fokusere så mye på holdningsdimensjonen av begrepet, annet enn som en begrunnelseskomponent for utøvelse av rasediskriminerende praksis.

Før vi går inn i denne historiske analysen, skal vi kort gå gjennom noen ulike tilnærminger samfunnsvitenskapen har benyttet i etterkrigstidens studie av rasisme. Tanken bak denne korte ekskursen, er å klargjøre de vinklinger man kan se fenomenet under, og de ulike spørsmål man derved får besvart.

2. STUDIER AV RASISME

Studiet av rasismen innenfor samfunnsvitenskapen har søkt å gi svar på ulike spørsmål, som hver henger sammen med ulike antagelser om hvordan rasisme bør forstås. For det

første har vi studier som sikter å avklare rasisme som et holdningsfenomen. Spørsmålet er da hvor utbredt rasismen er i befolkningen, og hvilke befolkningsgrupper som er mest rasistiske. Analytisk er det da vanlig å se rasisme som en spesifikk variant av den mer allmenne fremmedfrykt. Innenfor denne fagtradisjonen er det vanlig å benytte avanserte statistiske målemetoder. Et problem med en slik form for holdningsundersøkelse, er at den kan gi langt mildere resultater enn det som er gjenkjennelig fra den daglige praksis. Når folk skal svare på spørsmål i et spørreskjema, er det fristende å gi et langt mer fordelaktig bilde av seg selv. Så lenge man bare trenger forholde seg til enkle spørsmål med enkle svar, trenger man ikke konfrontere seg selv og andre med de mange motforestillinger og fordommer man faktisk har i forhold til innvandrere. I Norge gjenspeiler et slikt usedvanlig fordelaktig resultat seg i en holdningsundersøkelse gjennomført av Gudmund Hernes og Knut Knudsen, der hovedkonklusjonen er at svært få nordmenn er rasistiske (G. Hernes og K. Knudsen, 1990). På den annen side leser vi stadig innvandreriendtlige innlegg i avisene, og på gateplan florerer den folkelige rasismen. Ottar Brox kommer til et helt motsatt resultat ved å studere leserinnlegg i aviser, meningsyttringer på private fester og folks muntlige reaksjoner på SOS-rasismes utdeling av løpesedler i Oslo (O. Brox, 1991). Ved å studere holdninger uttrykt på gateplan og private arenaer, kan vi altså se en langt mer utbredt hverdagsrasisme, som omfatter folk med ulik sosial bakgrunn.

En del holdningsstudier er ment å avdekke *hvem* som blir rasister. En underforstått forutsetning for slike studier er at rasisme er en form for holdning som har størst grobunn hos visse persolighetstyper, eller for å si det med andre ord, at vi kan foreta en kategorisering av folk i rasister og ikke-rasister. En innvending mot en slik kategorisering er at den i seg selv ikke ligger langt unna det tankeskjema som rasismen bygger på, nemlig at mennesker i det hele tatt lar seg kategorisere i de akseptable og de ikke-akseptable på en systematisk måte. Den mest omfattende og omdiskuterte undersøkelsen som tar opp dette spørsmålet, er Theodor Adorno og medarbeideres bok *Den autoritære personlighet*. Helt inntil i dag ser vi etterdønninger av denne debatten, i form av spørsmålet om rasisme kan forbindes med visse varige personlighetstrekk, eller om det på den annen side avles frem av visse sosiale betingelser.

Den tredje varianten av undersøkelser ville slutte seg til siste påstand. I stedet for å lete

etter hva slags folk som blir rasister, spør de hvilke betingelser det er som får ellers normale og hyggelige mennesker til å utøve rasisme. De søker å avklare de sosiale betingelser som avler frem ondskap i folk. Her blir rasismen analysert som et massefenomen, slik den fremsto i Tyskland under 2. verdenskrig. Viktige bidrag her er Nils Christies *Fangevoktere i en konsentrasjonsleir* (N. Christie,) og Zimbardos fangevoktereksperiment (Zimbardo, 1969). Begge disse er glimrende bidrag til forståelsen av hvordan både fysisk og sosial avstand gjør grove overgrep mer sannsynlige. Når ofrene fratas enhver sosial verdighet og i tillegg taler et annet språk enn overgriperens, blir det enklere å glemme at ofrene er medmennesker med egne følelser, tanker og behov.

Enkelte studier av rasismen søker mot mer psykologiske forklaringer. I Stanley Milgrams studie av lydighet utprøves systematisk ulike betingelser som påvirker en persons vilje til å utføre grov mishandling på bakgrunn av ordre fra en (vitenskapelig) autoritetsperson. Undersøkelsen konkluderer med at selv der hvor forsøkspersonene ser og hører "lærlingen" (som sitter i et annet rom) er flertallet villig til å påføre vedkommende helsefarlige elektriske sjokk (S. Milgram, 1974). En viktig innvending mot konklusjonen i denne undersøkelsen, er at studenter som melder seg frivillige for å delta i et sosialt eksperiment, er i utgangspunktet svært villige til å utføre det de blir bedt om, ut fra forestillingen om at de selv kan lære noe av det, eller at viktig forskning kan bli utviklet på bakgrunn av deres deltagelse. Situasjonen er derfor i seg selv ikke nødvendigvis sammenlignbar med andre situasjoner som krever lydighet, (se også J. Asplund, 1985).

Wilhelm Reich fokuserer også indirekte på rasismens psykologiske, ja til og med dens seksuelle komponenter, i sin studie av fascismens massepsykologi. Han forstår fascisme som resultat blokkeringer av den libidinale energi (W. Reich, 1977). Ingjald Nissen kombinerer sosiologiske og psykologiske analysemodeller i sin analyse av fascismen som forårsaket av "mannsforbundstendenser" i den tyske kultur (I. Nissen, 1946). Disse mannsforbundene er i følge Nissen basert på psykopaters ledelse, som ved sine splitt og hersk-strategier oppnår høy lydighet hos sine etterfølgere (ibid.).

En annen tradisjon av holdningsanalysene, er de som avdekker innholdet i en rasistisk eller nasjonalsosialistisk ideologi. Slike analyser leter enten etter det historisk spesifikke i

fenoment, og ser det derved som et engangsfenomen. Andre leter etter det allmenne i fenomenet, altså det som kan gjenkjennes til ulike tider og på ulike steder. En slik analyse vil kunne gi oss langt mer anvendelige svar på hva som er rasismens (eventuelt nazismens) kjerne, som kan gjenkjennes til ulike tider og på ulike steder. Det er en slik vinkling vi vil søke mot i denne rapporten. En slik analyse kan også ta utgangspunkt i dette fenomenets fremtreden i en gitt historisk epoke og som ytret av en gitt person. Harald Ofstad har gjort nettopp dette i sin bok *Vår forakt for svakhet*. Her studerer han den tyske nazismens manifest, Hitlers Mein Kampf. Ved å dekode det generelle innhold og underliggende budskap i denne boken, klarer han å allminneliggjøre fenomenet, slik at vi ser hva den nazistiske ideologi egentlig handler om. Derved avgrenser han seg fra studier som fokuserer på konkrete krigshandlinger eller personers psyke, for på den måten å stadfeste nazismen som et fenomen uten gjentakelsesmuligheter. Ofstad mener at grunnen til at så mange analyser av nazismen velger en slik person- eller handlingsfokusert vinkling, er at de da kan avgrense seg selv fra enhver tilknytning til slike destruktive tendenser. Nazismen blir derved trygt definert som noe som utøves av "de andre". Ofstad argumenterer i mot en slik avgrensing, i det han sier at det som er så skremmende ved å gå inn i en analyse av den nazistiske ideologis essens, er at den langt fra virker så fjernt fra de holdninger de fleste mennesker er bærere av. Det grunnleggende i nazismen er forakten for svakhet. Nazismen forstås på denne måten som den grumsete delen av vårt sjelsliv, den delen vi gjerne skyver ut av vår bevissthet, og nødig vil konfronteres direkte med. En slik analyse tar altså **ikke** stilling til spørsmålet hvem som blir rasister eller hvilke sosiale betingelser som avler rasisme.

En siste variant er de undersøkelser som søker å avdekke rasismen som et systemskapt fenomen, altså et fenomen på makronivå. Et viktig bidrag her er Zygmunt Baumans *Modernity and Holocaust* (Z. Bauman, 1989), der han viser hvordan nazistenes konsentrasjonsleire kun var en videreføring både av tankegang og teknologi som er så essensiell i det vi kaller den moderne sivilisasjon. Hans analyse er viet mer plass senere i denne rapporten.

Felles for disse studiene, er at de begrenser seg til den moderne tid. Men for å forstå rasismen som et historisk og kulturelt fenomen, må vi søke tilbake til dens røtter i såkalt

førmoderne tid, altså i tiden før industrialisering og opplysning. Denne forstudien kunne vi innledet med antikkens forestillinger og praksis, men i stedet har vi her valgt å avgrense oss til den europeiske imperialism, som er den viktigste forløper til dagens rasisme.

3. DEN EUROPEISKE IMPERIALISME

I følge Sven Lindquist, kan kjernen i den europeiske tanke nedfelles i én eneste setning: "Exterminate all the brutes", (S. Lindquist, 1993). Denne tanke går tilbake til den viktigste tiden for europeisk ekspansjon, nemlig den senere middelalder. Det var i denne tiden at oppdagelsesreisende finansiert av kongehus og hyllet av det hjemlige folk, dro opp nye reiseruter til ukjent territorium på andre kontinenter. Det var også i denne tiden at England, Nederland, Belgia og Frankrike markerte seg som framgangsrike kolonimakter. Og i tiden opp mot industrialiseringen påbegyntes slavehandel og konstruering av indianereservater. Det var en stor tid for Europa, en tid der egen overlegenhet og fremgang fikk stadige bekræftelser. Slik er det også i den moderne tid. Forskjellen er imidlertid vesentlig. For før opplysningstiden trengte den europeiske imperialism ingen rasjonell eller vitenskapelig legitimering. Grunnpilaren i det føydalbaserte samfunnet **var** at folk er ulike og behandles ulikt. Et folks fremgang måtte nødvendigvis bety at andre folk ikke var like framgangsrike, og årsaken til dette ble ikke i noen særlig grad problematisert. I den grad den sosiale ulikheten ble begrunnet, skjedde det gjerne med henvisning til Guds vilje. Til tider kunne også estetiske begrunnelser legitimere hvorfor enkelte menneskegrupper ikke fikk full bevegelsesfrihet (fattige, syke og eventuelt svarte måtte holdes unna gatebildet). Hovedtendensen er altså at ganske utstrakt undertrykking av visse menneskegrupper kunne foregå uten rasjonell begrunnelse, men i stedet med henvisning til estetiske eller religiøse krefter.

Oppdagelsesferdene pågikk i en tid, da andre kontinenter kun levde som fortellinger i europeernes forestillingsverden. For unge eventyrlystne, var et ennå udekket prosjekt å finne sjøveien til mer ukjente pletter på kloden. I møtene mellom europeiske oppdagelsesreisende og "innfødte", finnes både tilfeller av grov maktarroganse fra

"oppdagernes" side, og tilfeller av det motsatte, nemlig respekt for de andres kultur. Colombus "oppdaget" Amerika i 1492, dvs. han fant det han selv trodde var sjøveien til India. Det er betegnende at Columbus oppfattet de innfødte, (som han på grunn av sin misforståelse kalte indianere), både som vakre og vennligsinnede. Likevel var han og hans folk rene strateger i å utnytte indianernes gjestfrihet for å tilegne seg gull. Mens samhandlingen mellom "indianer og hvit" i utgangspunktet foregikk relativt fredsommelig, tilspisset situasjonen seg etterhvert, og "de hvites" fremtreden ble mer voldelig og brutal. Selv om iniandere var drevne krigere, måtte de gi tapt overfor europeerne, som bar med seg moderne ammunisjon. Den endelige løsningen på konfliktene ble noen hundreår senere å sperre indianerne inne i lukkede områder (reservater).

Selv om Colombus og hans folk ikke hadde noen klare raseteorier, så handlet de ut fra forestillingen om eget folks naturlige overlegenhet og forrang. De så på indianerne som "naturbarn", som de selv, "de kultiverte", derfor kunne behandle etter eget forgodtbefinnende. Det som særpreger europeernes rasistiske praksis mot slutten av middelalderen, er nettopp det selvfølgelege som preget deres temmelig sjåvinistiske inntreden på andre kontinent. Oppdagelsesferdene har helt inntil nylig primært blitt fortolket som spennende og mystiske ferder inn i de primitives verden, hvor det moralsk problematiske ved overtagelsen av denne verdenen ikke har blitt drøftet eksplisitt. Mer motstand har det vært mot slavehandelen, hvor også overgrepene har vært langt mer synlige.

Men slavehandelen kunne pågå uten alfor mye kritikk i den første perioden. Europeerne startet sin handel med slaver fra Vest-Afrika på 1500-tallet. Denne handelen hadde sitt tyngdepunkt på 1600- og 1700-tallet, men pågikk til og med 1800-tallet. Danmark-Norge deltok også i denne handelen. Arabernes slavehandel i Øst-Afrika hadde sitt tyngdepunkt på 1800-tallet. Slavehandelen var kun en forlengelse av den praksis som føydalsamfunnet var basert på, nemlig en grunnleggende forskjell mellom de som eide jord og rikdom og de som ikke gjorde det. Leilendinger av hvit herkomst ble behandlet med en viss respekt, mens fargede slaver knapt ble levnet noen moralsk verdighet. Slaver var varer, med samme status som dyr. De ble avstraffet ved de mest bestialske metoder, og på slavemarkedet ble de lenket sammen med kjetting eller sågar plassert i trange bur. Selv

om enkelte prester og andre hevet stemmen overfor urettferdigheten, utgjorde den store majoritet en taus aksept av den behandling slaver led under. I begynnelsen forekom det diskusjoner om hvorvidt slavene hadde sjel, og om det derved var mulig å omvende dem til kristendommen. Senere ble nettopp dette et hovedprosjekt. Slavenes egen kultur og religion ble undertrykt. For eksempel ble trommespill forbudt. Hvis vi fortolker de hvites redsel for de svartes tradisjoner ut fra et skille mellom kultur og natur, ser vi at de eggende trommerytmene var truende fordi de for de "kultiverte" europeerne var uforståelige, og fordi det lå et (naturbasert) maktpotensial i rytmene. Det ukontrollerte (dyriske, naturlige) måtte temmes (kultiveres).

Kultiveringen av slavene skulle likevel aldri ha til hensikt å oppdra svarte folk slik at de kunne føre seg på linje med hvite. Det var aldri snakk om mer enn en viss oppdragelse som gjorde slavene i stand til å bli behagelige tjenere i hvite hjem. Dette var annerledes i India. På tross av utallige eksempler på europeisk hovmod og overgrep her, var likevel britenes grunnholdning at indere skulle gis en god allmennutdanning. Koloniseringen av Afrika ble gjennomført med langt mer brutalitet og rigiditet.

En annen historie med røtter tilbake i middelalderen, er behandlingen av jøder.

Antisemittisme har gitt seg svært ulike utslag i ulike tider og i ulike land, men en hovedforskjell mellom industriell og førindustriell tid, er at den før industrialiseringen først og fremst ble begrunnet religiøst, i og med de kristnes sterke hegemoni i middelalderen. Et vanlig argument for at jøder ble utelukket privilegier som kristne var forunt, var at jødene var ansvarlige for Kristi død, dessuten kledde de seg annerledes, spiste annen mat og oppførte seg annerledes enn kristne folk. Jødene ble tvunget over i handel og finansvesen, fordi de ikke fikk eie jord i det kristne Europa. Med dette som bakgrunn utviklet mange jøder seg til dyktige pengeutlånere. Jødernes vellykkede inntreden i handelslivet, har nok gitt grobunn for sjalusi. Frykt for fremtiden kunne derved kanaliseres i form av frykt for at jødene skulle overta de kristnes hegemoniske kontroll.

Det vitenskapelige liv i middelalderen hadde nær tilknytning til teologien. Kirker og universitet spilte altså nært på lag. Og store deler av den europeiske imperialisme hadde sitt utspring i kirke og kongehus. Men middelalderen er også den tiden da de interne

grunnleggende forskjell, nemlig den mellom arbeidsgiver som innehar eiendom, og arbeidstaker som selger sin arbeidskraft. I den industrialiserte arbeidssituasjonen blir mennesket fremmedgjort fra sitt arbeid. På samme tid blir menneskene fremmede for hverandre. Denne utviklingen gjelder spesielt den sivilisasjon som oppstår i byene, der mange mennesker bor tett sammen, samtidig som de ikke har kapasitet til å kjenne alle. Byen er samlingssted for all slags folk, og i en viss forstand er alle "fremmede". Behovet for å mestre den trussel som denne fremmedheten bærer i seg blir fremtredende.

En måte å overvinne det ukjente på er nettopp å eliminere det, slik setningen over antyder. Modernitetens viktigste prosjekt har vært hvordan "det ukjente" skal kunne elimineres (Z. Bauman, 1991). Det kan skje ved assimilering, det vil si å gjøre det ukjente lik det kjente, ved utryddelse, deportasjon eller restriktive grenser som ikke slipper det ukjente inn. Alle disse metoder har vært svært vanlige i den moderne sivilisasjones historie.

Industrisamfunnet ble sterkt knyttet til nasjonalstaten som organiseringsform. Sammen med og til dels forut for utviklingen av denne, blomstret også nasjonalismen opp. Nasjonalisme forekom i ulike varianter. En viktig tradisjon la vekt på felles språk, tradisjon og historie, mens i en annen utbredt form for nasjonalistisk tenkning var begrepet "nasjon" gjerne utbyttbart med begrepet "rase". Tanken er at nasjonen bygger på et urstoff, en folkesjel. Nasjonalstaten er på den ene siden en organiseringsform, med nasjonale lover, grenser og et statlig byråkratisk maktapparat. På den annen side er nasjonalstaten en administrativ virkeliggjørelse av et slikt biologisk basert fellesskap. Tanken om nasjonale slektsbånd dekker over alle ulikheter blant grupper og personer som befolker det nasjonale området. Det gjelder for såvidt også den førstnevnte form for nasjonalisme. For ved å tenke seg én felles historie, tradisjon og ett felles språk, må alle tilsvarende lokale ulikheter neglisjeres. For eksempel er nasjonale dialektforskjeller ofte større enn forskjeller mellom språk i ulike nasjoner. Og i enkelte land forekommer helt ulike språktradisjoner innenfor en og samme nasjon.

Zygmunt Bauman kaller tanken om den nasjonale egenart for "myten om opprinnelse". Denne myten neglisjerer at mennesker kan skifte kulturell tilhørighet, og at en nasjonalstat befolkes av mennesker med relativt store ulikheter både i språk og levemåte.

Nasjonalstatens legitimitet opprettholdes ved symboler som skal understøtte det imaginære fellesskapet, f.eks. konge og flagg. Også folkløstiske tradisjoner i klesdrakt og musikk kan gis symbolsk form, slik at de fremstilles som Det Nasjonale i en statisk form, mens de i virkeligheten er fenomener som har endret seg mye gjennom tidene, og som har blitt preget av strømninger utenifra. Gode nasjonale symboler er diffuse og abstrakte, slik at de kan dekke over ulikheter. Gode nasjonalistiske talere er de som klarer å fremstille det som om alle i nasjonen har felles behov og at disse står i motsetning til behov som folk tilhørende andre nasjoner har. Oppdragelsen til en felles nasjonal identitet vil i det hele alltid ha et visst propagandapreg. Dette kan gi seg utslag for eksempel i historiefaget ved at egen nasjons kamp for frihet og selvstendighet betones sterkt, mens mørkere kapitler i større grad neglisjeres.

Problemet er altså at nasjonale likhetsbegrep aldri evner å favne alle som befolker nasjonalstaten. Derfor kan selve likhetstankegangen virke undertrykkende. Tanken om et homogent fellesskap opprettholdes kun ved at etniske, religiøse og andre forskjeller elimineres. En måte å utviske forskjellene, er å assimilere de ulike slik at de blir like. I Norge har denne politikken blitt utført blant annet gjennom tvangskristning av samer. En annen måte å opprettholde likhet på, er å holde ulikhet utestengt fra det nasjonale territorium. Streng innvandringspolitikk er en slik strategi, som også har vært relativt vanlig i Norge. En tredje mulighet er å utrydde ulikhet, slik nazistene gjorde. En vanligere strategi er å usynliggjøre og fortie ulikhetene, slik at tanken om nasjonal enhet kan leve videre.

Det er mange eksempler på at i det en minoritetsgruppe har godtatt den dominerende kulturs premisser, for eksempel ved å assimilere seg, finner representanter for den dominerende kultur nye begrunnelser for videre diskriminering. Et nærliggende eksempel er jødepolitikken på 1800-tallet. På denne tiden hadde mange jøder assimilert i den dominerende europeiske kultur, ved å overta de kristnes klesdrakter, skikker og noen til og med den kristne tro. Jødehatet kunne derved ikke lenger begrunnes estetisk eller religiøst. Man kan spørre seg hvorfor jødehatet ekspanderte etter industrisamfunnets fremvekst. Den beste forklaringen er vel at det moderne samfunn hadde behov for en syndebukk, som alle engstelsene for modernisering kunne kanaliseres mot. *Jødernes internasjonale orientering*

ble også brukt som negasjon til nasjonalismens krav om en ensartet nasjonal egenart.

Frykten for jødene var sterk også i Norge. Den norske grunnloven av 1814 var sin tids mest egalitære, men på samme tid en av svært få grunnlover i Europa som eksplisitt utelukket jøder og jesuitter adgang til landet. "Jødeparagrafen" ble fjernet etter initiativ fra Henrik Wergeland i 1851, men ble gjeninnført i perioden 1942-1945, under tyskernes okkupasjon av Norge. Ledende politikere uttrykte på 20- og 30-tallet en utstrakt bekymring for jødisk innvandring. På 30-tallet var rundt en million jøder på flukt mot en gryende nazisme i Europa. Av disse mottok Norge ca. 430, (H. Skjønberg, 1988). Begrunnelsen for den svært restriktive politikken var at ved å ta inn jødiske immigranter ville antisemittismen øke.

Assimilering er kun én strategi for å eliminere ulikhet i den nasjonale kultur. En annen strategi er å tvinge uønskede menneskegrupper ("de fremmede") inn i konstruerte kategorier, for på denne måten kunne legitimere vitenskapelig strategier som utelukker dem fra deltagelse i den dominerende kultur. Raseteoriene på begynnelsen av vårt århundre, er eksempler på dette. De bidro til en vitenskapelig begrunnelse av tidligere kolonitid og imperialistisk krigføring. Samtidig var de med på å opprettholde globale maktforskjeller og legitimere videre undertrykkende praksiser overfor minoritetsgrupper, selv i denne tiden der arbeidere, kvinner og barn vant nye rettigheter.

Opplysning? - Rasismen begrepsfestes

I det følgende skal vi gå litt inn i det teoretiske fundament som den moderne rasisme springer ut av. Vi vil gjennomgående bruke Norge som eksempel, for å vise at denne tankegangen også hadde dypt rotfeste i norsk politikk og vitenskap. Således var rasehygien **ikke** et marginalt fenomen som noen ekstreme eller fanatiske individer beskjeftiget seg med, tvert i mot var tankegangen rundt "menneskeraser" helt allmennt sett på et nivå som få i dag vil vedkjenne seg. Med andre ord er den tidsepoken der likhet sto på dagsorden og vitenskap og fornuft skulle styre samfunnet, også den tiden der

undertrykking av det fremmede får sin legitimering gjennom teori og praksis utviklet innenfor akademia.

De første raseteoriene om mennesker skulle forklare hvorfor europeere var ledende på alle moderne områder. I stedet for å bruke teologiske eller metafysiske forklaringer, ble mennesket nå sett som en del av naturen. Tanken var at mennesker, i likhet med naturen, kan kategoriseres i ulike raser, og at det finnes et naturlig rasehierarki, der den europeiske eller hvite rasen lar seg plassere øverst i hierarkiet. Biologiske forskjeller mellom menneskerasene skulle kunne knyttes til tilsvarende mentale og moralske forskjeller.

I følge den "moderne" rasetenkningen er det derfor ikke mulig for enkeltindividet å gå over fra "de andre"-gruppen til "vi"-gruppen ved å assimilere i den dominerende kultur. Forskjeller mellom folkeslag ble ansett som naturgitte. Rasebegrepet ble et metafysisk begrep i den forstand at enkeltindividet var uinteressant, rasene ble koblet til egenskaper som overskygget individuelle forskjeller. Enkeltavvik kunne for øvrig forklares som degenererte tilfeller. Brist i fysiognomien skulle således kunne forklare både kriminalitet, seksuelle perversjoner og sinnssykdom, (P. Dingstad, 1992). Denne tankegangen kan forstås som sosialdarwinisme, der teorien om "survival of the fittest" overføres på mennesker. Faktisk propaganderte raseteoretikerne for at "degenererte tilfeller" måtte isoleres, slik at rasen kunne renavles.

Den rasehygieniske bevegelsen var ikke så sterk i Norge som i Sverige eller USA, og interessen var avtagende etter 1915 (P. O. Johansen, 1984). Men deler av norsk politikk på 1800- og 1900-tallet er uttrykk for denne rasetenkningen. Og norske antropologer var ivrige i å måle skaller og andre kroppsdeler for å forklare antatt biologisk betingede forskjeller i psyke. Militærlegen Halfdan Bryn fikk Kongens fortjenestemedalje i gull for sin raselære. Apotekeren Jon Alfred Mjøen grunnla i 1906 et rasehygienisk institutt, Vinderen biologiske laboratorium. Her arbeidet en rekke forskere, og de utgav blant annet et eget tidsskrift, "Den Nordiske Race" (Mjøen, 1932). I 1908 la Mjøen i et foredrag om "Racebiologi og Forplantningshygiene" frem hovedtrekkene i det som senere ble kalt Norsk Program for rasehygiene (N. R. Hansen, 1980). Dette programmet ble senere ifølge Mjøen vedtatt som et prinsippprogram på en internasjonal kongress om rasehygiene. Mjøens

teorier var omstridte, men de hadde en viss utbredelse. Blant annet tok Noregs Bondelag for seg Mjøens teorier i en studiesirkel om slektsgranskning i 1937.

Sosialreformatoren og psykiateren Johan Scharffenberg knyttet sin psykiatri an til slektsforskningen. Han anbefalte sterilisering, isolering, evt. avliving gjennom "eugenisk eutanasi" (rasehygienisk dødshjelp) av "degenererte tilfeller", (P. Dingstad, 1992). For Scharffenberg handlet rasehygienen først og fremst om å hindre degenererte slekter i videre forplantning. Degenererte slekter innbefattet i Scharffenbergs oppfatning også taterslekter. Det er viktig å merke seg at Scharffenberg var en av samtidens mest engasjerte tok avstand fra nazismen. Likvel mente man måtte vurdere Hitlers manifest på "saklig grunnlag". Han siktet spesielt til Hitlers retningslinjer for å hindre "defekte mennesker å avle andre like så defekte", (gjengitt i P. Dingstad, 1992).

Rasehygienen hadde også sin innvirkning på det politiske liv. I 1927 ble den norske innvandringspolitikken kraftig innstrammet. Hovedargumentet for denne revisjonen var arbeidsmarkedshensyn. Men utover på 1930-tallet var det ikke uvanlig med rasehygieniske argument mot innvandring. Det er en klar inkonsistens mellom de positive egenskaper man tilskrev de norske utvandrere til Amerika, og de negative man tilskrev innvandrere til Norge. Følgende utsagn fra bondepartilederen Jens Hundseid er betegnende for de "rasebevisstes" syn på 30-tallet. Han antok at innvandrerne var "av dårligere kvalitet" enn norske utvandrere. Faren lå derfor i at "ungdom med opdrift reiser og vi får skrap tilbake", noe som ville føre til "en forkrøpling av vårt folk" eller en "forringelse av rasen" og at "vår rase oppblandet med mindreverdige menneskemateriale", (gjengitt i P. A. Pettersen, 1982). I 1932 førte slike argument til en ytterligere innstraming i innvandringspolitikken, mens rasehygienisk argumentasjon forsvant fra det offisielle politiske plan mot midten av 30-tallet. Grunnen var en økende opposisjon mot nazistenes fremferd i Europa.

Det er altså viktig å merke seg at rasehygieniske begrunnelser hadde sterk grobunn før nazistenes maktovertagelse. Rasehygienen eksisterte i mange land *forut* for Hitler, og nazismen var en videreførelse av tanker som allerede var utbredte, ikke motsatt en indoktrinering av nye tanker.

Rasehygiene var den vitenskapelige videreføring av den europeiske imperialismen. Den tyske nazismen hadde rasehygiene som sitt overordnede program. Knappt noen av de mest innbitte rasehygienikere ville likevel tenkt seg et så dyptgripende utslettingsprogram, som det Hitler satte i gang.

Industrialisering? - jøder utrykkes

Holocaust kan tolkes som industrisamfunnets ytterste konsekvens på det menneskelige plan. Slik sett var ikke nazistenes masse mord et brudd med industrisamfunnet, men i stedet modernitetens "andre ansikt", (Z. Bauman, 1989). Konsentrasjonsleirene var bygget etter samme prinsipper som det moderne fabrikk-systemet. Istedenfor å produsere varer, var råmaterialet mennesker og sluttproduktet var død. Ingeniører konstruerte krematoriene. De ledende fabrikkene produserte gass og andre produkter som trengtes i dødsleirene. Nazistene ville aldri kunne realisert sitt prosjekt uten velvillig støtte fra storkapitalen. Men kapitalistene var gjerne tradisjonister og monarkister. Deres interesse gikk på å bevare den allerede eksisterende sosiale orden, mens nazistene ville forme noe helt nytt. Sistnevnte var derfor avhengige av å holde kapitaleiernes interesser i sjakk. Det gjorde de ved å tildele dem regjeringskontorer og "ansvar", slik at de fikk opprettholdt sin "ære" selv i den nye tiden. Nazismen opprettholdt de eksisterende klasseskiller, men ved å guddommeliggjøre alle posisjoner i samfunnhierarkiet, skulle alle ble fornøyd ved sin lest. Bonden fikk f.eks. en mytisk rolle som viderefører av "heim og ætt" (H. F. Dahl, 1987). Alle posisjoner ble del av et uhyggelig omfattende byråkratisk system, med en effektivitet som overgikk alle tidligere samfunnssystemer. Hele planen var en makaber utgave av den kapitalistiske ånd på avveie.

Hver eneste "ingrediens" i Holocaust var "normal", i den forstand at det var fullt og helt i tråd med vår sivilisasjon, dens ånd, dens prioriteter, dens iboende verdensforståelse og dens akseptable måter for kobling av menneskelig lykke med det perfekte samfunn (Z. Bauman, 1989). Det som særpreger sivilisasjonens undertrykkende praksis, er at den forekommer i en form som skjules for ondskapens utøvere gjennom hierarkisering og

mytisk begrepsbruk. Det er den omhyggelige administrasjonen som skiller nazistenes Holocaust fra tidligere massakrer, pogromer og masse mord.

Max Weber iakttok industrisamfunnets økende rasjonalisering og byråkratisering fra 1920-tallet med pessimisme. Holocaust viste bare en gang for alle hvor formell og etisk blind den byråkratiske effektivitet er. Med et byråkratisk apparat kan de betingelser frembringes som avler frem det mest slette i oss. Det byråkratiske systemet fratrar den enkelte ansvar, og rigide inndelinger i sterk og svak gjør at den enkelte slipper å tenke. I denne forstand sto Holocaust aldri i konflikt med rasjonaliteten. På den annen side kan vi si at de viktigste motbetingelser for utvikling av tilfeller som Holocaust, er en offentlighet med rom for rasjonalitet og åpen meningsytring.

Det umenneskeliggjorte systemet forsterker industrisamfunnets fremmedgjøring, slik at menneskene blir svake og redde. Redsel for egen svakhet forsterker forakt for andres svakhet. Når "de andre" i tillegg utarmes og umenneskeliggjøres, øker også betingelsene som skal til for at "normale" mennesker klarer å påføre dem lidelse og død.

Svakhet kobles i nazismen til feminitet, men også til bestemte menneske kategorier, som enten ikke er fullt mennesker eller til og med er "undermennesker" (Untermensch). Disse undermennesker knyttes til nazismens rasebegrep ut fra dikotomien jøde-arier, der den ene skal utslettes, den andre renavles. Sigøynere er en annen gruppe som ikke ble levnet moralsk verdi av nazistene. Ut fra en nazistisk ideologi er det imidlertid ikke bare andre etniske grupper som utdefineres. "De andre" defineres også nasjonalt, f. eks. russere og polakker; de defineres politisk, som kommunister, sosialister og liberalister; eller de defineres ut fra psykiske eller fysiske egenskaper, som homofile og handikappede. I likhet med de protestantiske calvinisters tro på at det var forutbestemt hvem som var eslet til evig liv, argumenterer nazistene som om det skulle være forutbestemt hvem som er "sterk" og hvem som er "svak", (H. Ofstad, 1971). Det er derfor ikke mulig for individer tilhørende svake kategorier å tilegne seg ny kunnskap og væremåter, slik at de blir del av "de sterke".

På tross av den sterke harmen tyskernes brutale fremferd vakte, er det viktig å merke seg

at den formen for biologisk verdensoppfatning og antisemittisme nazismen var en vidtgående utgave av, også hadde oppslutning i Norge før annen verdenskrig. Rasehygiene og jødepolitikk er eksempler på dette. Dette forklarer også Norges aktive bidrag til tyskernes jødeutryddelsesprosjekt. Norsk politi produserte jødelister, som var en forutsetning for at tyskerne klarte å sende såpass mange jøder (nesten halvparten av alle jødene som var bosatt i Norge) i konsentrasjonsleire, (P. O. Johansen, 1984). Det ble også opprettet konsentrasjonsleire i Norge, der fangevokterne var norske (N. Christie, 1972).

5. TIDEN ETTER HOLOCAUST

Holocaust er altså et vrangbilde av alt industrisamfunnet innbefatter. Byråkrati, teknologi og redsel for det ukjente. Men Holocaust er ikke bare et fenomen som ble virkeliggjort på grunnlag av utviklingstrekk i industri og byråkrati. For nazistenes prosjekt ville aldri vært mulig uten en så sterk bejubling som folket bidro med. Således er nazismen det grelleste bildet på vårt århundrets største problem, nemlig massebevegelsen. Uansett hvilke patologiske trekk man skulle evne å finne hos nazismens lederfigurer, og uansett hvor stor vekt man tillegger storkapitalen i dette maskineriet, er det helt klart at nazismen aldri ville vært mulig uten oppslutning fra folk på "grasrota". Som følge av dette har etterkrigstidens sosialpsykologi forsøkt å gi svar på hvordan unngå tilstander av blind massesuggesjon. Arkitekter har forsøkt å gi løsning på masseproblemet ved å bygge opp kunstige lokalsamfunn, der intimiteten fra fortidens "Gemeinschaft" skulle gjenvinnes. Problemet med disse oftest middelklassebaserte lokalsamfunn som ble utbygget i 60- og 70-årene, er at de i seg selv er bærere av et herredømmeforhold, i det de avgrenser seg fra "bermen" utenfor, (R. Sennett, 1992). Derved oppstår homogene lokalsamfunn, der forestillingen om at "alle har det bra" kan opprettholdes fordi nøden aldri kommer til syne. Segregasjon og ghettodannelse holder det ukjente på avstand.

Streng innvandringspolitikk har erstattet utryddelse som strategi for å opprettholde "raserene" nasjonale territorier. Det er imidlertid ikke lenger vanlig å bruke rasebegrepet, da denne form for argumentasjon ble grundig diskreditert under 2. verdenskrig. Ikke all

innvandringsmotstand er rasistisk motivert. Men i nyere samfunnsvitenskap benyttes gjerne et utvidet rasismebegrep, som favner en stor del av dagens innvandringsmotstand. Denne moderne rasismen kalles for nyrasisme eller kulturrasisme (J. A. Diaz, 1992). Begrepet rommer rasistisk praksis som knytter seg til argumentet om å bevare den nasjonale kultur. Nyrasismen bygger på en absolutt definert nasjonal identitet. Istedenfor, som tidligere, å eliminere all ulikhet, kjemper nyrasistene for å *bevare* kulturelle ulikheter. På denne måten unngår nyrasismen det prinsipielle spørsmålet om menneskers likeverd. Istedenfor støtter den seg på et annet, like universelt prinsipp, nemlig de innfødtes rett til å være og forbli kulturelt ulike andre folkeslag, (ibid.).

Det hender også at nyrasistiske partier og organisasjoner argumenterer ut fra at den egne befolkningens befolkningsmessige og genetiske reproduksjon trues av ikke-hvite flyktninger. Det biologiske argumentet finnes altså fortsatt, men har under nyrasismen fått sekundær posisjon i forhold til kulturargumentet. Et konsekvent nyrasistisk program må på en eller annen måte inkludere det biologiske argumentet, på tross av at det har fått svekket legitimitet etter Holocaust, for uten dette argumentet vil man kunne finne en alternativ løsning ved at andre kulturer assimilerer i den dominerende kultur, og således *ikke* truer den nasjonale kulturarven. Andre knytter seg kun til det kulturelle argumentet, mens det biologiske ikke uttales eksplisitt eller de er seg det heller ikke bevisst.

For å presentere allment akseptable programmer, er det gjerne nødvendig med en slik skjult argumentasjon. Som en konsekvens av dette er svært mange partier og grupperinger på ytterste høyre fløy dyktige utøvere av forførelsens retorikk. De holder alle ubehagelige konsekvenser unna, men bruker i stedet følelsesladde metaforer, som appellerer til mange mennesker. Rasistiske undertoner pakkes inn i en mer tilgjengelig versjon, mens de gjerne uttrykkes åpent i interne diskusjoner eller partitaler.

Fortsatt knyttes etniske forskjeller til forskjeller i psyke. Slik som "rasen" var et metafysisk begrep i tradisjonell rasisme, bruker nyrasismen "kulturen" som et metafysisk begrep (på tross av den inkonsekvens dette innebærer). Under nyrasismen aksepteres ikke innvandrere ikke som enkeltindivider, de regnes kun som representanter for en gruppe. Dersom en enkelt innvandrer angripes, er det ikke fordi han nødvendigvis vekker *antipati*

eller forakt. Det viktigste er symboleffekten, og da spiller ikke individuelle sympatier eller antipatier inn.

Dagens politiske partier og organisasjoner på ytterste høyre fløy vil overveiende kunne tolkes som representanter for nyrasismen. Men nyrasistiske argumenter er for øvrig svært vanlig også i de mer etablerte partiene og hos menigmann. Dette betyr at vi idag stadig må foreta grenseoppganger i forhold til hva vi skal regne som rasisme. Det må være mulig å vise til kulturkonflikter uten å bli stemplet som rasist. Når problemer som oppstår i møtet mellom nordmenn og innvandrere ikke kan påtales i offentligheten, får vi en ikke-rasjonell debatt, som mer preges av hva folk bør mene enn hva folk mener. På denne måten tilspisser også innvandringsmotstandere sine argumenter, og blir mer ekstreme enn de kanskje ville blitt med et mer åpent debattforum.

I dag er det den subtile rasismen som dominerer, den uangripelige og til dels udefinerbare. Denne rasismen viser seg i daglig samhandling mellom innfødte og innvandrere, og den viser seg til dels i offentlig innvandringspolitikk og kriminalpraksis. Denne rasismen bygger på argumenter som store deler av befolkningen vil kunne slutte seg til. Dette er altså ikke rasisme av utpreget ekstrem eller ideologisk bevisst art. I stedet grenser denne rasismen opp til den allmennmenneskelige fremmedfrykten. Men parallellt med kulturrasismen har vi i dag mer marginale grupperinger, som forfekter mer eller mindre de samme holdninger som rasehygienikerne på 20- og 30-tallet. Forskjellen fra den gangen, er at i dag bruker ungdom i opprør mot samfunnet, de samme argumenter som høyt aksepterte vitenskapsfolk benyttet seg av før 2. verdenskrig.

Dette betyr ikke at vi i dag har en vitenskap befridd for rasistiske eller andre sjåvinistiske ideologier. I en del fag vil det stadig være problematiske etiske grenseoppganger. Faget genteknologi sliter med samme etiske problemer som den tidligere rasehygienien bar i seg. De etiske problemene oppstår ut fra tanken om at det er mulig og ønskelig å avle frem "perfekte mennesker" ved å unngå "defekte" gener.

Vi så at i førindustriell tid hadde kirken og adelen makt og at denne maktens legitimitet ble ansett som naturgjort. Maktens legitimitet skulle i det industrialiserte samfunn grunnes

på lover og regler. Men bak et slikt byråkratisisk basert herredømme, fungerer hemmeligholdelsen som det viktigste maktprinsipp, (I. Nissen, 1936). Dette gjelder også det moderne samfunns avgrensing fra andre menneskeraser. Hemmeligholdelsen fungerer på den måten at folk kan oppfatte det som naturgjort og rettferdig at makten konsentreres om en ledende elite. Herredømmet i samfunnet tar form av hegemoni, der det kun er et fåtall mennesker har reell makt i samfunnet. De offentlige politikk kan, bidra til opprettholdelse av undertrykkende dominansforhold, selv om den nettopp oppfattes og formidles som myntet mot det motsatte. I navnet kan et land orientere seg etter de internasjonalt anerkjente menneskerettigheter og føre en politikk som skal ivareta egne etniske minoriteter, men også mindre privilegerte folk i andre land. Men selv de mest liberale og humane politiske praksiser, kan være videreførere av praksiser som bidrar til opprettholdelse av maktubalansen. Et viktig eksempel er U-hjelpspolitikken, som har vært et av de viktigste midler til å opprettholde tidligere koloniområder i en fortsatt avhengighets- og underlegenhetsposisjon i forhold til Vesten. U-hjelpens sentrale økonomiske interesser hemmeligholdes, mens dens humane motiver poengteres. Storslåtte industrialiseringsprosjekter har for eksemple blitt gjennomført, uten hensyn til hvilke kompetanser og behov befolkningen på stedet selv hadde. En slik holdning er etnosentrisk og til dels rasistisk fordi den bygger på tanken om at de innfødte selv ikke er kapable i å vurdere sin egen situasjon og sine egne behov. En mer lydhør uhjelpspolitik ville også gjøre det lettere å stille krav til mottagerne av hjelpen. I stedet for å øse ut penger i prosjekter og så trekke seg unna uten å kreve noe tilbake, ville en mindre etnosentrisk uhjelpspolitik faktisk kunne bygge på større krav om initiativ og ansvar hos mottagerne. Det samme gjelder innvandringspolitikken, en større åpenhet overfor innvandrernes behov og opplevelser, vil kunne følges ad med større krav til innvandreres egen innsats i å integrere seg i samfunnet. Det å kreve aktiv deltagelse er det motsatte av en etnosentrisk holdning til innvandrere som passive og problematiske utgrupper.

En annen politikk som utføres i humanitetens navn, mens strategiske økonomiske og militære motiver hemmeligholdes, er de tilfeller vi har hatt av vestlig militær intervensjon i krigs- og kriserammede områder. Her poengteres den vestlige deltagelse som en fredsskapende inngripen, mens dens økonomiske motiver for inngripen sjelden poengteres. På denne måten anses ikke en gang den vestlige våpenføring som voldshandlinger, men

vert i mot som en bekjempelse av babrabrisk vold i mindre kultiverte områder. Et nærliggende eksempel på dette er den ameriaksnek intervensjon i golfkrigen.

6. AVSLUTNING

I vår tid blir vi daglig konfrontert med vold, krig og revolusjonære omveltninger. I kjølvannet av denne urolige verdenssituasjonen øker frykten for det fremmede. Den kalde krigen frembrakte klare fiendebilder, selv om "fienden" ikke entret "vårt" territorium. I dag er det svært vanskelig å finne frem til gode fiendebilder som vi kan kanalisere all vår fremtidsfrykt i forhold til. Med Golf-krigen så det ut til at muslimene var den nye "gode fienden", men med krigen i det tidligere Jugoslavia, er det muslimene som i sterkest grad vekker medfølelse.

I dag er flere mennesker på flukt enn noen gang siden 2. verdenskrig. Samtidig står vi overfor de første alvorlige økonomiske nedgangstidene siden de velstandspregete 80-årene. Vekstfilosofien har ikke lenger særlig gjennomslagskraft, nå gjelder det mer å "ta vare på det man har". Denne holdningen viser seg blant annet ved ungdoms sterke engasjement i miljøbevegelsen. En annen variant er å verne en antatt ensartet fortid ved å utelukke nykommere, slik nynazistisk ungdom forsøker.

"Det ukjente" bare øker i omfang i vår tid, samtidig som det altså blir vanskeligere å kalle det med klare kategorier. Løsningen for mange ser ut til å favne alt det ukjente i én kategori, som til og mer fremstilles som en ensartet kategori, nemlig "innvandrere". Det synes som de fleste problemer vil kunne løses bare vi holder innvandrerne unna.

Ved å hylle den nasjonale ensartede kultur klarer vi en stund å gjemme oss for det ukjente, og på samme tid fra viktige begivenheter og endringer i vår tid. Norsk innvandringspolitikk begrunnes nok en gang med frykt for økt rasisme. På denne måten signaliserer regjeringen at rasisme er en forventet reaksjon, og således kan den bli en selvoppfyllende profeti. I enkelte tilfeller vil også rasistiske ungdomsgjenger kunne styre

politikernes beslutninger, som i Tyskland hvor regjeringen gikk med på å fjerne asylmottakene i fire byer etter gjentatte voldshandlinger. Den rasistiske voldsbølgen i Tyskland har også vært medvirkende til regjeringens beslutning om å endre en svært liberal flyktingepolitikk til en svært restriktiv.

På samme tid ser vi også at rigid rasepolitikk bukker under for demokratiseringskrav i Sør-Afrika. Vår tid er også en tid for omfattende demokratiske reformer. Og minoritetsgrupper opplever for første gang å få sine rettigheter satt på dagsorden også av majoritetsgrupper. Slik sett virker det som om utviklingen går i retning av større toleranse og frihet for menneskegrupper som siden middelalderen har blitt forfulgt og undertrykt. Men entydig er denne tendensen ikke. I Jugoslavia er vi i dag vitne til en etnisk utrensning som i grusomhet ikke er fjernt fra nazistenes pogromer. Indianere blir fortsatt skutt ned i massetall i Guatemala. I flere av de tidligere sovjetstater foregår blodige konflikter mellom ulike etniske grupper. Kanskje er slike voldelige bølger nødvendig for en liberalisering i neste omgang, kanskje betyr de et definitivt tilbakeskritt i livsbetingelsene for minoriteter. Verdensbildet endrer seg med stormskritt og det blir vanskelig å spå om fremtidens samfunn. Vår trøst må være at erfaringer på en måte akkumuleres og at bevisstheten om rettigheter og konfliktløsning har økt. Men kompetansen i å forstå og forutsi den historiske utvikling, er ikke nødvendigvis bedre. For mennesker både i og utenfor maktens posisjoner handler stadig etter irrasjonelle instinkter, og samfunnsutviklingen synes ofte å følge sine egne uforståelige lover. Sett i dette lyset er det usannsynlig at rasisme og andre sjåvinistiske praksiser skal forsvinne. Samtidig er det et virkelig lyspunkt at det i dag synes som om evigvarende og uforsonlige konflikter og rigide politiske praksiser også lar seg løse.

Rasisme er ikke et fenomen som vi vil kunne avvikle. Men rasismen tar nye former. Kjennskap til rasisme i tidligere tider kan gjøre oss oppmerksom på skjulte linjer i argumentasjon som benyttes i politikk og vitenskap, med konsekvenser for folk som tilhører minoritetsgrupper.

REFERANSER:

- Bauman, Zygmunt (1989): *Modernity and the Holocaust*, Polity Press, Cambridge.
- Bauman, Zygmunt (1991): *Modernity and ambivalence*, Polity Press, Cambridge.
- Christie, Nils (1972): *Fangevoktere i en konsentrasjonsleir*, Pax forlag, Oslo.
- Dahl, H. F. (1990): *Den norske nasjonalsosialismen*, Pax Forlag, Oslo.
- Dingstad, Pål (1992): *Psykatri-sosialhygiene-degenerasjonisme: Bilder av det abnorme*, magisteravhandling, Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Diaz, Jose Alberto (1992): "Rasisme uten rase?" i: *Bedre skole*, nr. 4/92.
- Eidsvåg, Inge (1992): "Norges flerkulturelle fortid" i: Long, Litt Woon (1992): *Fellesskap til besvær? Om nyere innvandring til Norge*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Fangen, Katrine (1992): "Tysklands nye ungdom", magisteravhandling, *UNGForsk-rapport nr. 5/92*, Oslo.
- Foucault, Michel (1977): *Discipline and punish. the birth of the prison*, Peregrin books, Middlesex.
- Giddens, Anthony (1987): "Nation-States and violence" i: *Social theory and modern sociology*, Polity Press, Cambridge.
- Hjelde, Baard (1993): "Etnisitet og nasjonalisme. En kritikk av minoritetsbegrepet innen menneskerettigheter" i: *Nordisk tidsskrift om menneskerettigheter*, nr. 11/93, Scandinavian University Press, Oslo.
- Johansen, Per Ole (1984): *Oss selv nærmest*, Gyldendal norsk forlag, Oslo.
- Krogstad, Anne (1992): "Språklig balansekunst på ytre høyrefløy" i: *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 5/92, Universitetsforlaget, Oslo
- Lindquist, Sven (1993): *Utrydd hver eneste jævel*, Forlaget Oktober, Oslo.
- Lyotard, Jean-Francois (1993): "Kvindelighed i metasproget" i Marie-Louise Svane og Tania Ørum (red.): *Køn og moderne tider*, Tiderne skifter, København.
- Lööw, Helene (1992): "Tant brun - män och kvinnor i vit makt världen och i de nationella leden 1930-1992" i: *Svensk historisk tidsskrift*, nr. 4/92, Stockholm.
- Melucci, Alberto (1989): *Nomads of the present*, London.

- Milgram, Stanley (1974): *Obedience to authority*, Harper & Row, New York.
- Mjøen, Jon Alfred (1932): *Det norske program for rasehygiene*, Oslo.
- Nissen Ingjald (1946): *Psykopatenes diktatur*, Aschehoug & co, Oslo.
- Ofstad, Harald (1971): *Vår forakt for svakhet*, Pax forlag, Oslo.
- Pettersen, Per Arnt (1982): *Linjer i norsk sosialpolitikk*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Prieur, Annick (1993): *Iscenesettelser av kjønn. Transvestitter og macho-menn i Mexico By*. ISO- (Institutt for sosiologi) rapport nr. 35, Universitetet i Oslo.
- Roll-Hansen, Nils (1980): "Den norske debatten om rasehygiene" i: *Historisk tidsskrift*, nr. 3/80, Universitetsforlaget, Oslo.
- Sennett, Richard (1992, orig. 1977): *Intimitetstyranniet*, Cappelen forlag, Oslo.
- Skjøsberg, Harald (1988): "Kan vi lære av historien?" i: *Samtiden*, nr. 1/88, Oslo.
- Zimbardo, P. G: (1969): "The human choice: Individuation, reason and order versus deindividuation, impulse and chaos". In: W. J. Arnold & D. Levine (red.) (1969): *Nebraska Symposium on Motivation*, Lincoln, University of Nebraska Press.